

КАРПЕНКО Р. В.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЗИБІНА А. С.,
студентка IV курсу
(Навчально-науковий інститут
права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ)

УДК 347.626.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.6>

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ

Інститут сім'ї є предметом дослідження багатьох наук, і вивчення сімейних відносин із погляду на право не є винятком. Сімейні правовідносини в Україні є досить динамічними. Постійно виникають нові питання і проблеми майнових та немайнових відносин подружжя, які потребують нормативного регулювання.

У сучасних умовах все більш актуальним стає шлюбний договір, який використовується для вирішення низки особистих майнових відносин між особами, які перебувають у шлюбі. Це поняття закріплено в українському законодавстві та надає подружжю право закріплювати свої особисті права, перебуваючи у шлюбних відносинах. Необхідною умовою розвитку сімейно-шлюбних відносин в Україні є досконалість її законодавства.

Соціально-економічний розвиток в українському суспільстві, розвиток сімейних відносин і ставлення до шлюбу є відносно об'єктивними і закономірно визначають необхідність існування шлюбного договору у сім'ї відповідно до законодавства України. Відразу ми зазначимо, що запровадження договірної форми щодо подружжя може сприяти не лише організації майнових відносин, але і покращенню взаємної довіри між ними.

На жаль, унаслідок менталітету більшості громадян вважають шлюбний договір проявом недовіри та не знаходять об'єктивних причин для його укладення, тому так і не знають, у чому полягає його суть.

Виходячи із зазначених положень, ця стаття розкриває найактуальніші проблеми і питання, що виникають у громадян, коли вони бажають укласти шлюбний договір. На основі аналізу поглядів науковців зроблено висновок про необхідність і доцільність використання шлюбного договору у сучасному суспільстві задля можливості врегулювання поділу майна між подружжям у майбутньому.

Цю статтю присвячено особливостям укладення шлюбного договору відповідно до законодавства України. Акцентовано увагу на з'ясуванні правової природи шлюбного договору, що впливає на вирішення питання про обов'язковість його нотаріального посвідчення, розглядаються основні етапи формування і розвитку інституту шлюбного договору як способу визначення правового режиму майна подружжя.

Ключові слова: шлюб, майно подружжя, майнові правовідносини, шлюбний договір, укладання шлюбу, реєстрація шлюбу.

Karpenko R. V., Zybina A. S. Legal nature of the institution of marriage contract in Ukraine

The institution of the family is the subject of research in many sciences, and the study of family relations from the point of view of law is no exception. Family legal relations in Ukraine are quite dynamic. New issues and problems of property and non-property relations of spouses constantly arise, which need normative regulation.

In modern conditions, the marriage contract, which is used to resolve a number of personal property relations between persons who are married, is becoming increasingly important. This concept has been enshrined in Ukrainian law and gives spouses the right to assert their personal rights while in a marital relationship. A necessary condition for the development of marital and family relations in Ukraine is the perfection of its legislation.

Socio-economic development in Ukrainian society, the development of family relations and attitudes to marriage are relatively objective and naturally determine the need for a marriage contract in the family in accordance with the laws of Ukraine. It should be noted at once that the introduction of a contractual regime for spouses could help not only to organize property relations, but also to improve mutual trust between them.

Unfortunately, due to the mentality, most citizens consider a marriage contract a sign of distrust and do not find objective reasons for its conclusion, and therefore do not know what its essence is.

Based on these provisions, this article reveals the most pressing problems and issues that arise in citizens when they want to enter into a marriage contract, and based on the analysis of scholars concluded the need and feasibility of using a marriage contract in modern society to regulate the division of property between spouses in future.

This article is devoted to the peculiarities of concluding a marriage contract in accordance with the legislation of Ukraine. Emphasis is placed on clarifying the legal nature of the marriage contract, which affects the decision on the mandatory notarization of the main stages of formation and development of the institution of marriage contract as a way to determine the legal status of marital property.

Key words: *marriage, the couple's property, the property relationship, a marriage contract, marriage registration.*

Вступ. Україна, переймаючи досвід правового регулювання різних відносин в європейських країнах, не ігнорує питання, що виникають у сімейно-шлюбних відносинах. Яскравим прикладом є запровадження інституту шлюбного договору в Україні. За допомогою вказаного договору здійснюється регулювання майнових відносин між особами, що перебувають у шлюбі, а також визначаються майнові обов'язки і права, які виникають між ними. Сторони мають можливість домовитися між собою про поділ майна та порядок здійснення цієї дії, зокрема і у випадку їх розлучення.

Наявність різних підходів до визначення правової природи поняття «шлюбний договір» дає підстави вважати існування низки невирішених і дискусійних питань.

Постановка завдання. Численна кількість науковців у своїх наукових роботах звертає увагу на те, що шлюбний договір не є досить популярним явищем в Україні. Незважаючи на це, конкретних шляхів для популяризації не пропонується. Тому мета роботи полягає у з'ясуванні, по-перше, історичного аспекту появи і розвитку шлюбного договору в Україні, теоретичному аналізі різноманітних положень, розкритті суті "шлюбного договору" з наміром у подальшому сформулювати чітке розуміння визначення цього питання і збільшення бажаних звертатися до шлюбного договору під час вступу у сімейно-шлюбні відносини.

Результати дослідження. Предметом правового регулювання сімейного права є суспільні відносини, що виникають між особами, які перебувають у шлюбі, членами родини тощо. Родинні зв'язки ґрунтуються не лише на духовному спілкуванні, але і на певній матеріальній основі. Безсумнівим залишається той факт, що для того, аби сім'я могла виконувати свої різноманітні функції у суспільстві, потрібно мати достатні матеріальні блага, адже будь-який аспект сімейного життя вимагає відповідних витрат. Таким чином, між подружжям існують не тільки особисті, але і майнові відносини щодо утримання, користування і розпорядження майном, отримані як до, так і під час їх подружнього життя.

Питання інституту шлюбного договору досліджувалось у наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема висвітленню цього питання приділили увагу такі науковці, як Л.В. Липець, К.А. Казарян, І.В. Жилінкова, Є.І. Фурса, О.П. Письменна, О.С. Олійник, Ч.Н. Азімов, С.С. Алексєєв, С.М. Братусь, Є.М. Ворожейкін, Д.В. Генкін, Н.М. Єршова, О.С. Йоффе, І.В. Жилінкова, Ю.С. Червоний, Н.С. Кузнєцова, О.В. Дзера, В.С. Гопанчук, О.М. Калітенко, В.П. Маслов, О.А. Пушкін, та інші [7, с. 38].

Щодо дефініції поняття, то чинний СК України навіть опосередковано не надає визначення поняттю «шлюбний договір». Це так само створює додаткові труднощі під час дослідження сутності цього правового інституту і водночас викликає інтерес у науковців.

Науковець Є.І. Фурса зазначає, що шлюбний договір — це певна особлива двостороння угода, яка має специфічний матеріальний зміст.

На нашу думку, шлюбний договір — це договір, укладений у письмовій формі та посвідчений нотаріусом, особливою ознакою якого є регулювання майнових прав та обов'язків у відносинах між особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також між подружжям.

Під час розгляду сутності шлюбного договору насамперед виникає необхідність звернутися до першооснови права — римського приватного права. Майнові відносини між подружжям у давнину визначалися не внаслідок вступу у шлюб, відомий нам нині, а шляхом передачі жінки під владу свого чоловіка. У ті часи шлюб жодним чином не впливав на майнові права сторін. Проте у подальшому від збереження шлюбу залежала приналежність майна і збереження його особливого статусу, яке існувало тільки для цієї родини.

Домовленості стосовно майна майбутнього подружжя не є новелою, адже існували ще у руському праві. У той час сімейні відносини регулювалися звичаєвим правом, тобто такими правилами поведінки, які сформувалися внаслідок їх реального застосування протягом тривалого проміжку часу. Про це свідчать джерела «народного права», тобто чинні на той час юридичні звичаї [7, с. 38].

Починаючи із XVII століття, в основі укладення шлюбу стояв договір, який був письмовим за своєю формою і фіксувався за допомогою відповідних документів, що мали назву «шлюбні листи». Цей договір мав назву «Зговір» або «Змовини» та за нормами звичаєвого права укладався між двома сторонами: батьками і родичами молодих. Укладання шлюбного договору за тих часів переслідувало певну мету, а саме отримання майна для нової сім'ї із різними режимами користування та володіння. Хоча молоді і брали участь в укладенні договору, проте роль батьків була домінуючою, оскільки у договорі розглядалося майно, що належало батькам [5, с. 620].

Ураховуючи вищезазначені обставини, варто зробити висновок, що договірні відносини між подружжям стосовно майна можна вважати основою для подальшого розвитку договірних правовідносин, зокрема і шлюбного договору.

У роки незалежності Україні розвиток інституту шлюбного договору характеризувався прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 16 червня 1993 року № 457, якою було затверджено «Порядок укладання шлюбного контракту». Проте положення цієї постанови суперечили нормам на той час чинного Кодексу про шлюб і сім'ю, згідно з яким дозволялося договірне регулювання тільки майнових відносин подружжя. Проте після прийняття Сімейного кодексу України у 2002 році ця колізія була усунена.

Відповідно до ст. 93 Сімейного кодексу України від 10.01.2002 № 2947-III можна визначити особливості змісту шлюбного договору, а саме:

- шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки;
- можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків;
- шлюбний договір не регулює особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними і дітьми;
- шлюбний договір не може зменшувати обсяг прав дитини, встановлених Сімейним Кодексом, а також ставити одного із подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище;
- не може передаватись у власність одному із подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації [6].

Окрім того, законодавець визначає форму шлюбного договору. Відповідно до ст. 94 СК України шлюбний договір укладається обов'язково у письмовій формі та посвідчується нотаріусом.

На нотаріуса покладений обов'язок сприяти громадянам у здійсненні їхніх прав і захисті законних інтересів, роз'яснювати права та обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій задля того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду (ст. 5 Закону України «Про нотаріат») [3].

На жаль, правова необізнаність громадян нині не є унікальним явищем у нашому суспільстві. І, звісно, вона може бути використана на шкоду інтересам таких громадян. Це можливо під час укладання шлюбного договору, оскільки варто завжди враховувати його особливу правову природу і комплексний характер.

Під час посвідчення шлюбного договору нотаріус зобов'язаний роз'яснити сторонам зміст і значення шлюбного договору, зокрема наслідки включення до його змісту тих чи інших умов, а також перевірити, чи відповідає зміст цього договору вимогам закону і реальним намірам сторін.

Слід зазначити, що характерною ознакою, яка відрізняє шлюбний договір від будь-якого іншого договору, є тривалість його дії. Це може призвести до необхідності зміни умов шлюбного договору. СК України закріпив єдине правило стосовно зазначеної тези, а саме: відповідно до ч. 1 ст. 100 СК зміна шлюбного договору лише однією зі сторін не допускається. Проте, якщо на таку зміну дають свою згоду обидві сторони, то це стає можливим. У ч. 2 ст. 100 СК зазначено, що шлюбний договір може бути змінений подружжям. І через те, що шлюбний договір обов'язково підлягає нотаріальному посвідченню, всі внесені до нього зміни також мають бути посвідчені нотаріально.

Крім того, згідно із ч. 3 ст. 100 СК законодавець передбачає можливість зміни умов договору за рішенням суду. Той із подружжя, хто вимагає в судовому порядку зміни умов шлюбного договору, пред'являє перетворювальний позов. М.В. Антокольська слушно зазначає, що для його задоволення потрібно, аби обставини настільки істотно змінилися, що виконання умов договору призвело б до заподіяння значної шкоди сторонам чи стороні, і щоб на момент укладення договору такі обставини не можна було б передбачити [6].

Проте є особи, які виступають проти укладення шлюбного договору. На їхню думку:

- 1) укладення шлюбного договору є першим кроком, який призведе до розлучення;
- 2) шлюбним договором не передбачено регулювання особистих немайнових відносин членів подружжя, тому почуття укладений договір врятувати не зможе;
- 3) навіть ті положення, що були завірені нотаріусом, можна у будь-який час оскаржити в суді;
- 4) шлюбний договір укладають лише заможні люди, для людей середнього достатку він не потрібен і недоступний;
- 5) суд не завжди бере до уваги шлюбний договір та його основні положення;
- 6) положення шлюбного договору не встановлюють, із ким залишаться діти у випадку розлучення і скільки аліментів потрібно буде платити, адже це встановлює саме суд;
- 7) до осіб, які порушують умови договору, не передбачено застосування жодних санкцій;

- 8) шлюбний договір є нічим іншим, як образою гідності та чистоти кохання;
- 9) укладення шлюбного договору досить дороговартісна послуга, яка також потребує часу для оформлення.

Обидві ідеї мають право на існування, проте шлюбний договір поки не може вирішити всі проблеми подружжя, оскільки в тій чи іншій ситуації завжди виникатимуть спірні проблеми у конкретній сім'ї. Якщо між подружжям немає гармонії, взаєморозуміння, спільних інтересів або якщо вони розходяться у принципових переконаннях, то їхні врегульовані господарські відносини не допоможуть зберегти сім'ю, вони можуть лише на деякий час зменшити гостроту незадоволення один одним.

Українці зазвичай не підписують шлюбні договори, тому що спочатку у нас не було цієї традиції, все завжди будувалося на довірі. Якщо розглядати із погляду на психологію, то шлюбний договір — це щось дуже прагматичне для наших пар, ганебне, адже в нашій країні все ж побудовано на почуттях та емоціях. Якщо взяти для порівняння американців чи європейців, то для них шлюбний договір виступає гарантією стабільності та підстрахуванням, тоді як для українців гарантією стабільності є слова та усні обіцянки.

Висновки. Отже, варто підсумувати, що інститут шлюбного договору стає все більш актуальною темою сьогодення, оскільки він вирішує низку особистих майнових відносин між подружжям. Проте попри таку позитивну динаміку, шлюбні договори все ж донині залишаються мало застосовуваними в Україні і на практиці, переважно використовуючись не для регулювання спільного проживання і користування майном, а лише у разі розірвання шлюбних відносин між членами подружжя.

На нашу думку, з метою популяризації інституту шлюбного договору в Україні потрібно взяти до уваги необхідність внесення змін до відповідних положень чинного Сімейного кодексу України з урахуванням позитивного досвіду іноземних країн.

Основною функцією шлюбного договору, як би це банально не звучало, є допомога подружжю уникнути можливих конфліктів із питань майна, які так само можуть призвести надалі до розлучення. У разі настання такої необхідності, аби позбавити українців судової тяганини, потрібно підіймати частіше актуальність і розповідати про позитивні аспекти шлюбного договору, таким чином передаючи його значення.

На нашу думку, шлюбний договір покликаний саме зміцнити інститут сім'ї, адже він дозволяє більш повно враховувати інтереси кожного із подружжя, зменшити кількість суперечок і конфліктів між ними стосовно майнових відносин. Навіть якщо почуття зникли і пара не змогла прийти до спільної думки, то у разі розлучення та поділу майна договір може лише полегшити розірвання шлюбу, зробити все цивілізовано.

Загалом для розвитку цього інституту надзвичайно важливим є доведення переваги шлюбного договору порівняно із законним режимом майна подружжя і детальне розроблення порядку та умов його укладення. Тому перед нами, юристами стоїть важливе завдання: застосовувати знання і втілювати їх на практиці під час розроблення та укладення таких договорів, застосовуючи водночас різноманітну нормативно-правову базу, адже хибне застосування норм законодавства, що регулює інші договірні відносини, може істотно порушити права сторін договору.

Список використаних джерел:

1. Гриняк А. Окремі аспекти укладення шлюбного договору за цивільним та сімейним законодавством України. Розділ III. Актуальні проблеми цивілістики. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2(4). С. 59-64.
2. Жилінкова І. Зміст шлюбного договору: проблеми законодавства та практики його застосування. *Нотаріат для вас*. 2010. № 9. С. 23-30.
3. Закон України Про нотаріат. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
4. Кобзева Т.А., Горбатко Ю.О. Шлюбний договір як спосіб уникнення розлучень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 69-71.

5. Маланчук Т.В., Дегтяр Р.О. Інститут шлюбного договору в Україні: перспективи удосконалення та зарубіжний досвід. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 620-623.
6. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
7. Тімуш І.С. Розвиток інституту шлюбного договору в правовій системі України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 37-43.
8. Ульяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України. Дис... канд. юрид. наук: Київ, 2003. 129 с.
9. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

